Posudek vedoucího na diplomovou práci

ANDREA DRNOVSKÁ

Texty M. P. Arcybaševa jako alternativní model ruské prózy na přelomu 19. a 20. století

Záměr zabývat se Arcybaševovým Saninem vede vždy, alespoň v počátku, k nahlédnutí literárněhistorického zařazení spisovatele a jeho díla. K tomu, aby se tento přístup určitým způsobem osvěžil, mělo sloužit jedno z hledisek doby vzniku díla – totiž označit je apriorně a experimentálně za alternativní z hlediska předchozí literatury klasické. Ukázalo se však, že autorovy ambice byly vyšší, že byly také v té či oné míře naplněny a že stojí za to reflektovat je i mimo rámec jakékoli alternativnosti. Přehled o zpracování arcybaševovské problematiky v literárněhistorických kompendiích, který byl pořízen, v práci samé se však nakonec neodrazil, svědčí o značných rozpacích při vřazování autora do literárněhistorického procesu: jak se slučuje naturalismus v jeho díle se symbolismem, romanticky vášnivé excese s pragmatickým sociologismem v líčení maloměstské společnosti, bouřlivé intelektuální snahy diskusní a polemické s poetizací kvietistních tendencí atd. atp.

K těmto rozpakům bylo by možné s krajním vynaložením sil přispět pouze dílčími upřesněními. V kontextu této práce by mohly takové úvahy sloužit spíše jako zdůvodnění toho, proč se diplomantka uchýlila k řešení zásadně jinému, které by zohledňovalo elementární a archaické, přitom však obecně platné a konkrétně modelované lidské vztahy a postoje, vyjádřené symbolicky.

Návrat k problematice Arcybaševova románu zahrnuje podle upozornění diplomantky v úvodu práce stále ještě i etymologický výklad hrdinova jména (ve Steltnerově verzi symbolického a symbolistního pojetí jde o etymologii Saň – plaz – ďábel, který se přímo dožaduje dotažení k jednomu z nejtradičnějších obrazů světové symboliky Pokušitele, Hada z ráje). Ve vyvrcholení výkladu démonické složky postavy byla od prvních recenzí románu také intenzivně pociťována návaznost spíše než na turgeněvovskou genealogii typu ruského inteligenta, k níž Sanin přidával další epochu, na jinou souvislost – s postavami Dostojevského. Přitom ovšem téměř vždy přímo uráželo spojení jakési temné hříšnosti a cynismu stavroginovského s vitalistickými, radostně poživačnými konotacemi, vrcholícími ve spojení motivu erotiky s filozofickými otázkami života a smrti v novodobé verzi nietzscheovského hrdiny dionýsovství. Šlo přitom o živelně existenciální pocity, které byly

ovšem směrovány přímo protestně a buřičsky. V které pornografii něco takového najdete, zaznělo už v raných ohlasech na toto dílo.

Kdyby bylo na vypracování úvodních partií práce zbylo více času, mohly obsahovat přesvědčivější argumentaci pro interpretační přístup diplomantky. Také z tohoto důvodu jsem přivítal základní postup, který zvolila, když si pro výklad textu vypůjčila jazyk jungovský, v tomto případě ještě nepoužitý, a založila svou práci na jeho aplikaci na jiný, dobově s ním svázaný text beletristický. To je zároveň odpověď na otázku, co létalo tehdy ve vzduchu i tam, kde předpoklady pro přímé ovlivnění nebyly právě nejlepší. Od dob historické poetiky Bachtinovy přitom nepátráme po původu shod, jež nacházíme v textech dokonce i různých epoch, kde přímá znalost nějakých pramenů sotva přichází v úvahu, a spokojujeme se vysvětleními obecně antropologickými. Jediným nebezpečím, které tu hrozilo, byla možnost, že se potáhne s kanónem na vrabce, pokud se pomine fakt, že zvláště v Saninovi byl Arcybašev často požadován za součást pokleslé literatury a byl pro četná postromantická a pseudoromantická klišé, která v lepším případě vedla k secesní ornamentice, a v horším končila v kýči, stavěn do společnosti Verbické.

Ukázalo se však, že Arcybaševův text pro své symbolistické symbolizující ambice mýtologický přístup unese, protože Sanin se sám mýtem stal v nemenší míře než ostatní klasické prototypy „zbytečných lidí". Pokračování v tomto pojetí literárního hrdiny umožnilo v nové kulturní situaci fin de siècle oprostit je od pragmatického moralizování a chápat postavy jako obsažnější entity v nadživotní rovině (a to dokonce i v případě, že jejich existence je zakotvena v banalitě).

Analogie s Jungem se přitom prokázaly jako přiléhavé pro charakteristiku poloh Arcybaševova textu především pokud jde o nahrazování zažitých romanticky subjektivních asociací jen příležitostně obnažovaných naturálně a naturalisticky vyváženými hledisky jungovskými, která i čistě psychologické pojetí rozšiřují v přístupy duchovní a duchovědné. To umožňuje najít příležitost dokonce i pro ostré srážky náboženství s pohansky pojatým ateismem. Pokud takový přístup zcela nevyčerpává látku interpretačně, umožňuje do výkladu inkorporovat proti minulosti další a nové oblasti významu a smyslu. Takový postup může pak být dokonce přínosnější než pouhé čistě rusistické paralely literárněhistorické. Škoda jen, že nebylo také více času a místa na výklad různých složek poetiky textu, třeba v duchu psychologie umění Vygotského, že jen letmo se diplomantka dotkla archetypiky Meletinského

(kterou pro svou práci sama objevila), jen o něco více pak speciální studie Proppovy atd. Víme ovšem už, že v tomto případě by pak mohlo následovat obvinění z povrchního eklekticismu. Ve své vlastní oblasti spočívá práce na solidní základně sekundární literatury, která utvrzuje čtenáře v domnění, že tyto základy by bylo možné dále prohlubovat. Upozorňoval jsem ale diplomantku, že hodnocena bude podle toho, co z toho uplatní v Arcybaševovi, a nikoli podle toho, jak vyčerpá psychoanalytické zdroje Jungovy, protože rovnováha v tomto směru byla v průběhu práce vždy ohrožena.

Není-li tedy práce A. Drnovské ve všech ohledech dotažena (především pro časovou nouzi), jde o práci metodologicky sjednocenou, interpretačně vynalézavou, nepochybně originální a materiálově podloženou. Může se tedy stát předmětem obhajoby a po úspěšné obhajobě být klasifikována i jako výborná.

14. září 2004

doc. dr. Ladislav Zadražil